

Strategiya icmalı

Noyabr, 2011

**CONCILIATION
RESOURCES**
working together for peace

Fərdi hüquqlar, birgə seçimlər:

Dağlıq Qarabağ münaqişəsində köçkünlük irsinin aradan qaldırılması

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində bir milyondan artıq insan öz evlərindən didərgin düşdü. Gələcəkdə əldə ediləcək istənilən sülh sazişində bu məsələyə diqqət yetirilməlidir; qayıtmaq hüququnu həyata keçirmək və ya alternativ təzminat almaq üçün münasib imkanların yaradılması belə bir sazişin legitimliyinin əsasını təşkil edəcək.

20 il davam edən köçkünlükdən sonra ədalət hüququnun həyata keçirilməsi didərgin düşmüş insanın və ya onun övladlarının düşdüyü vəziyyətdən asılı olaraq fərqli formalar almalıdır.

Lakin münaqişəyə qatılmış cəmiyyətlərdə bu gün edilən seçimlər köçkün düşmüş insanların gələcəkdə öz hüquqlarından tam şəkildə istifadəsinə

məhdudiyət qoyur. Hazırda daha həssas siyasətin aparılması gələcəkdə daha geniş spektrli hüquqların əldə edilməsinə şərait yarada bilər. Bu, nəticə etibarilə bağlanacaq sülh sazişinin legitimliyinə ələ töhfə verə bilər ki, bütün tərəflərin marağına uyğun olsun və münaqişə nəticəsində köçkün düşmüş bütün insanlar üçün ədaləti bərqərar etsin.

Bu strategiya icmalında köçkünlük dilemmalarının özəyində duran strategiya problemi təhlil edilir: münaqişədən əvvəlki demoqrafik vəziyyəti və məskunlaşma tərzlərini bərpa etmək mümkün olmasa da, köçkünlərin müəyyən dərəcədə qayıdışı üçün həqiqətə uyğun şərait təmin edə bilməyən istənilən sülh sazişi nə münaqişə tərəfləri, nə də beynəlxalq cəmiyyətin gözündə legitim görünməyəcək.

Humanitar məsələlər 1990-cı-2000-ci illərdə köçkünlərin aqibəti ətrafında gedən mübahisələrdə üstünlük təşkil edirdi. Lakin köçkünlük məsələsi tədricən humanitar faciə kontekstindən çıxıb Dağlıq Qarabağ sülh prosesində müzakirə edilən digər məsələlərlə bərabər kəskin şəkildə siyasiləşdirildi. Son illər köçkünlük məsələsi ətrafında aparılan debatlar rəqabət meyilləri ilə seçilir və münaqişənin nəzarətdən çıxmasına yol açır. Xüsusən də qeyd etmək olar ki, həm köçkünlərin öz evlərinə qayıtması, həm də ərazilər üzərində yurisdiksiyanın qaytarılması kimi qəbul edilən qayıdışın birtərəfli qələbə kimi təsvir edilməsi fonunda digər tərəf qayıdışa imkan verməmək üçün "yerlərdə yeni faktlar"ın yaradılması ilə məşğuldur. Nəticədə, qayıdış mövzusunda müzakirələr bu günün problemləri və köçkünlərin üzləşdiyi seçimləri əhatə etmir, bunun əvəzinə köçkünlük məsələsini sülh prosesinə təsir etmək üçün bir alət kimi istifadə edilir.

Qayıdış və onun alternativləri ətrafında gedən müzakirələr elə məcraya yönəldilməlidir ki, köçkünlərin hüquqları və seçim imkanları ön plana çəkilsin. Bu hüquqların gələcək tətbiqi ədalətin təmin edilməsinin qarşısını alan hazırkı cəmiyyət-daxili seçimlərdən müdafiə edilməlidir. Bu, gələcək qayıdış prosesini mümkün və legitim edilməsi, uzunmüddətli erməni-azərbaycanlı barışığının təmin edilməsi üçün bu gün qoyula bilən bir sərmayədir.

1. Dağlıq Qarabağ münaqişəsində məcburi köçkünlük

1988-1994-cü illəri əhatə edən dövrdə Dağlıq Qarabağ üzərində nəzarəti əldə etmək məqsədilə ermənilərlə azərbaycanlılar arasında baş vermiş münaqişə nəticəsində bir milyondan artıq insan öz evlərini tərk etdi. Say baxımından daha çox azərbaycanlılar didərgin düşdüsə, proporsional baxımdan həm ermənilər, həm azərbaycanlılar eyni dərəcədə zərər çəkdilər.

Status-kvo ilə daha az qane olan Azərbaycanda hesab edirlər ki, köçkünlərin öz torpaqlarına qayıtması

Mürəkkəb və dəyişkən gerçəkliyi dəqiq əks etdirə bilməyən rəqəmlərlə bağlı daim mübahisələr yaranarsa da, qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda Ermənistandan qovulmuş 200.000-ə yaxın qaçqın, Dağlıq Qarabağ və işğal altında olan ətraf rayonlardan isə təqribən 586.000 məcburi köçkün yaşayır. Erməni tərəfindən didərgin düşmüş insanların sayı təqribən 360.000 nəfərə bərabərdir

ərazilərin Azərbaycanın nəzarətinə qaytarılması məsələsinin mühüm bir hissəsidir. Azərbaycan tərəfi əsas diqqəti azərbaycanlı məcburi köçkünlərin öz evlərinə, xüsusilə də Dağlıq Qarabağın özünə qayıtmasına yönəltməklə qaçqınlarla bağlı problemləri arxa plana keçirir. Baxmayaraq ki, qaçqın və məcburi köçkünlərin üzləşdiyi humanitar şəraitin yaxşılaşdırılması üçün hələ çox şey edilməlidir, onların, xüsusilə də məcburi köçkünlərin Azərbaycan cəmiyyətinə inteqrasiyası yolunda çoxsaylı maneələr durur. İnteqrasiya status-kvonun qəbul edilməsi kimi dəyərləndirilir və elə güman edilir ki, bu halda böyük və narazı köçkün əhalinin təmin etdiyi təsir vasitəsi itirilər və geri qayıtmaq hüququ sual altına qoyula bilər.

Hazırkı vəziyyətdən nisbətən daha çox razı qalan Ermənistan və Dağlıq Qarabağda erməni qaçqınları və məcburi köçkünlərini yerli cəmiyyətlərə inteqrasiya etmək, etnik demarkasiyanı aradan qaldırmaq istiqamətində nəzərəçarpan səylər göstərilmişdir.

Bununla belə, ermənilər qayıdış məsələsində simmetrik yanaşmaya önəm verərək ayrı-ayrı qayıdış ssenarilərini (məsələn,

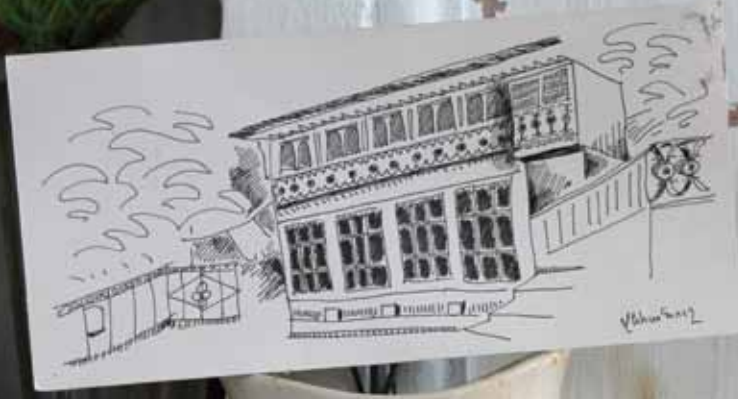
azərbaycanlıların Dağlıq Qarabağa qayıdışını) daha geniş ssenarilərə (erməni qaçqınlarının Bakıya qayıdışına) bağlayırlar. Dağlıq Qarabağın ətrafındakı işğal edilmiş rayonlarda qaçqınların yerləşdirilməsi səyləri geniş dəstək qazanmasa da, Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının müşahidəçiləri 2010-cu ildə bildirmişlər ki, həmin ərazilərə (əsasən Laçın və Kəlbəcərə) təqribən 14.000 erməni köçüb məskən salmışdır. Azərbaycanın ərazi iddialarına qarşı erməni köçkünlərə bəraət qazandıran arqumentlər irəli sürülmüşdür: status-kvo və ermənilərin hazırda əraziyə nəzarət etməsi onlar tərəfindən "özü özlüyündə ədalət" kimi qiymətləndirilir.

2. Köçkünlüyün coğrafiyası və nəticələri

Qarabağ münaqişəsi nəticəsində üç əsas köçkünlük tərzini formalaşdı və bunların hər birinin qayıdış, restitusiya və ədalət baxımından fərqli cəhətləri var.

və bunlar əsasən Azərbaycandan olan qaçqınlardır. Bunların əksəriyyəti Ermənistanda qalsada, bir çoxları mühacirət etmişdir. Azərbaycanın digər bölgələrindən Dağlıq Qarabağa köçmüş ermənilər Dağlıq Qarabağ əhalisinin kifayət qədər böyük hissəsini təşkil edir. Onlar işğal edilmiş rayonların yaşayış məntəqələrində məskunlaşaraq burada əhalinin sayını artırırırlar.

“Münaqişəyə qatılmış cəmiyyətlərin bu gün etdiyi seçimlər gələcəkdə geri dönmək hüququnu təhlükə altına qoyur.”

Keçmişdə azərbaycanlılara məxsus olmuş, indi isə bakılı ermənilərin yaşadığı Dağlıq Qarabağdakı bir evin naxışları.

A. Qaçqınlar

Birinci köçkünlük tərzinə bir tərəfdən Dağlıq Qarabağdan kənar Azərbaycan ərazisindən, xüsusən də Bakı və digər şəhərlərdən erməni icmasının kütləvi köçməsi, digər tərəfdən isə sovet dövründə Ermənistandan azərbaycanlıların kütləvi şəkildə çıxarılması daxildir. Əlbəttə, geniş çözümlü və barışıq prosesi baş tutduğu halda onların qayıdışını istisna etmək olmaz, bununla belə hər iki tərəfdən qayıtmaq perspektivini mümkün görənlərin sayı çox azdır. Qaçqınlara qayıtmaq hüquqlarını köçkünlükdə yaşayışlarına sərf edə biləcəkləri resurslara çevirmək seçimini verən restitüsiya proqramı münaqişənin hər iki düşərgəsində bu insanlar üçün alternativ olardı.

B. "Mübahisə mövzusu olmayan ərazilərdən" köçkünlük

İkinci köçkünlük tərzini köçürülmə zamanı əsasən bir etnik qrupun yaşadığı ərazilərdən köçürülməni nəzərdə tutur; həmin ərazilər digər tərəfin ərazi iddialarına daxil deyil və burada müharibədən sonra heç kim məskunlaşmamışdır. Bu köçkünlük tərzini müharibədən əvvəl sırf azərbaycanlıların yaşadığı Azərbaycanın altı de-yure rayonuna (Cəbrayıl, Kəlbəcər, Qubadlı, Ağdam, Zəngilan və Füzuliyə) aiddir. Bu bölgələrə qayıdış ən mümkün və həyata keçirilə bilən kimi görünür; məskunlaşmadan sonra qayıdış qarşısında duran ən əsas fiziki maneə iqtisadi yenidənqurma ola bilər. Lakin vaxt getdikcə ermənilərin bu torpaqlara bağlılığı artır və güman etmək olar ki, bu ərazilərə qayıdışın qarşısını almaq üçün "bölgədə yeni faktlar" yaradıla bilər. Bu əlamətlər artıq ona işarə edir ki, müəyyən vaxt keçdikdən sonra "mübahisə doğurmayan ərazilər" "mübahisəli ərazilərə" çevrilməklə münaqişənin həll edilməsinə ciddi maneə törədə bilər.

C. "Mübahisəli ərazilərdən" köçürülmə

Üçüncü köçkünlük tərzində xüsusilə həssas coğrafi vəziyyətə malik olan şəhər və rayonlarda müharibədən əvvəl əksəriyyət təşkil etmiş əhali ərazidən çıxarılmış, onun əvəzinə digər etnik qrupun nümayəndələri (əsas özləri də köçkün olanlar) həmin ərazidə məskunlaşmışlar. Üç əsas "mübahisəli ərazi" var. Bunlardan biri Şuşa şəhəridir (erməni mənbələrində Şuşa kimi göstərilir). Şuşa Dağlıq Qarabağın ərazisində müharibədən əvvəl azərbaycanlıların əksəriyyət təşkil etdiyi yeganə şəhər idi. Coğrafi baxımdan bu şəhər Dağlıq Qarabağın mərkəzində yerləşərək Stepanakert (Xankəndi) üzərində strateji mövqeyə malikdir. İkincisi azərbaycanlı və kürdlərin çoxluq təşkil etdiyi və Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirən strateji dəhliz üzərində yerləşən Laçın şəhəridir (erməni mənbələrində bəzən Berdzor adlandırılır). Həm Şuşa, həm Laçında müharibədən sonra erməni əhalisi məskunlaşmışdır. Üçüncüsü Şaumyan rayonudur; hazırda bu ərazi Dağlıq Qarabağın şimalında yerləşən Goranboy rayonunun tərkib hissəsidir. Şaumyan rayonu müharibədən əvvəl Dağlıq Qarabağdan kənar Azərbaycan ərazisində yeganə bölgə idi ki, əhalisi əsasən ermənilərdən ibarət idi. Atəşkəs zamanı Azərbaycanın nəzarətində qalmış bu bölgədə hazırda azərbaycanlılar məskunlaşmışlar. Mübahisəli ərazilərə qayıdış icmalararası münasibətlərdə problemlərə səbəb ola bilər, çünki qayıdan əhali digər etnik icma ilə yanaşı yaşamağa məcbur olacaq.

Bu köçkünlük tərzlərinə cavab olaraq hər ssenari üzrə köçkünlər üçün ədalət məsələsində fərqli həll yolları təklif edilə bilər. Nəzərə almaq lazımdır ki, qayıtmaq imkanı yaranarsa heç də bütün köçkünlər qayıtmaq istəməyəcəklər. Ermənistan və Azərbaycan hökumətləri geri qayıtmaq istəməyən və köçkünlükdə yeni həyata başlamağa hazır olan köçkünlər üçün

restitusiya məsələsinin müzakirəsinə başlamaq üçün hələ də perspektivi qaranlıq qalan sülh sazişinin imzalanmasını gözləməməlidir.

Qayıdışın əsasən mümkün hesab edilmədiyi hallarda (məsələn, qaçqınların qayıtması məsələsinə gəldikdə) qayıdışın alternativlərinə dair açıq müzakirələrə başlamaq lazımdır. Eyni zamanda bir ssenari üzrə köçkünlər üçün ədalətin bərqərar edilməsi şərtlərinin yaradılması bütün ssenarilərin həyata keçirilməsindən asılı vəziyyətdə olmamalıdır. Qaçqınlar və ya mübahisə doğurmayan ərazilərdən olan məcburi köçkünlər mübahisəli ərazilərin qaytarılması ilə bağlı ağır məsələlərin həll prosesinin girovunda qalmamalıdır.

3. Mümkün çıxış yolları

Münaqişənin hər iki tərəfindən köçkünlərin olması onların hüquqları ilə məşğul olan cəhətlərin müfəssəl və qarşılıqlı olduğu halda legitim görünməsinə imkan verir. Öz tərəfindən doğma evlərə qayıtmaq hüququndan imtina etmədən qarşı tərəfin qayıtmaq hüququnu rədd etmək olmaz. Hər iki tərəfdən hüquq və narazılıqların dinamik həllinə qarşılıqlı dəstəyin verilməsi mümkündür, bu halda məsələnin həllində tərəflər birlikdə iştirak edə bilər. Lakin bunu həyata keçirmək üçün bəzi şərtlərin olması vacibdir:

- Köçkünlük və qayıdış Qarabağ münaqişəsi zamanı didərgin düşmüş bütün insanların – qaçqınlar, məcburi köçkünlər, ermənilər, azərbaycanlılar, məshəti türkləri, kürdlər və ya başqalarının hüquqlarına təsir edən ümumbəşər məsələ kimi qəbul edilməlidir.
- Qayıdış bir hüquqdur, öhdəlik deyil. Buna görə də, köçkünlərin qayıdış və öz hüquqlarının digər formada, o cümlədən restitüsiya və başqa yerdə məskunlaşma şəklində realizasiyası arasında seçim etmək hüququna hörmətlə yanaşılmalıdır. Qayıdış könüllü olarsa, yalnız münaqişə bölgəsində onun legitimliyi tanına bilər.
- Qayıdış təkə bir tərəfin “öz” köçkünlərinə şamil edilən hüquq kimi qəbul edilməməlidir, qayıdış həmçinin qarşı tərəfdən qayıdanları qəbul etmək öhdəliyidir. Tərəflərdən heç biri bu günə kimi qarşı tərəfdən qayıdan köçkünləri qəbul etmək üçün öz cəmiyyətinin imkanlarını ciddi müzakirəyə çıxarmamışdır. Kifayət qədər böyük erməni icmasının Azərbaycanda yaşamasına dair iddialar səslənsə də, bu iddialar faktlarla

“Qayıdış və ədalət məsələlərini hər cəmiyyətdə nümayəndələr və idarəçilik məsələləri ilə uzlaşdırmaq üçün “qayıdanları qəbul edən cəmiyyətlər” haqqında debatlar keçirilməlidir.”

təsdiqlənmiş. Dağlıq Qarabağda gələcəkdə birgə yaşayış haqqında fikirləri tam rədd etməsələr də, bu fikirlərə düşmənçəsinə baxırlar. “Qəbul edən cəmiyyətlərin” yaradılmasına dair debatlar keçirilməlidir; bu debatlarla qayıdanlarla bağlı ayrı-ayrı məsələlər hər cəmiyyət daxilində idarəçilik və təmsilçiliklə bağlı daha geniş məsələlərlə əlaqələndirilməlidir.

- Yuxarıda qeyd olunan şərtləri yerinə yetirmək üçün ilk növbədə müharibə çağırışları və münaqişəni güc yolu ilə həll etmək təhdidləri dayandırılmalıdır: öz evlərindən didərgin düşmüş insanların geri qayıtmaq perspektivini bundan artıq təhlükə altına qoyan ikinci bir şey yoxdur.

4. Strategiyanın hazırlanması üçün gələcək istiqamətlər

A. Köçkünlükdə yaşayan fərdlərin hüquq və seçimlərini sərt siyasi cəhətlərdən çıxarmaqla ön plana çəkilməsi

Qaçqın və məcburi köçkünlərin məsələyə münasibəti haqqında bizdə dəqiq məlumatlardan daha çox fərziyyələr var; bu fərziyyələr adətən sərt siyasi cəhətlərlə bağlı münaqişə tərəflərinin mövqelərini əks etdirir. Erməni və azərbaycanlı məcburi köçkünlərin həqiqi istək və arzuları haqqında yeni məlumatlara ehtiyac duyulur. Hökumətin köçkünlüklə bağlı strategiyası

köçkünlərin öz fikirlərini əks etdirdiyi halda daha legitim, təsirli və məsuliyyətli olar. Qaçqınlar və məcburi köçkünləri ərazilərin qaytarılmasının məhz onların qərarından asılı olmasına inandırmaq əvəzinə, onlara təqdim ediləcək alternativlər haqqında məlumatlandırmaq lazımdır.

B. Hər köçkünlük tərzinə görə ayrı ayrılıqda strategiyaların tətbiqinə ehtiyac olduğunu qəbul etməklə köçkünlərə onları razı salan ədalət formaları (restitusiya, qayıdış, digər yerdə məskunlaşma) arasında seçimin verilməsi

Qaçqın və məcburi köçkünlər fərqli kontekstlərdən köçdüyündən onlar üçün ədalətin təmin edilməsi də fərqli formalar alacaq. Hər iki ölkədə qaçqınların müəyyən hissəsi elə qərara gələ bilər ki, doğma evlərə qayıtmaq mümkün olduğu halda belə başqa yerdə uzun illər yaşadığından sonra digər dövlətə azlıq qisminə və siyasi cəhətdən çox həssas şəraitdə qayıtmaq onlar üçün arzu edilməzdir. Belə qənaətə

Bakıdan Şuşaya köçmüş erməni ailəsinin qızları.

gələn köçkünlər üçün ədalət digər formalarda, məsələn maliyyə təzminatı (restitusiya) formasında təmin edilməlidir.

Qayıtmağa qərar verənlərin hər birinin vəziyyətindən asılı olaraq fərqli ehtiyacları olacaq. Siyasi rəhbərlik bu fərqli ehtiyaclar haqqında indidən düşünməyə başlamalıdır. Digər etnik icma ilə yanaşı yaşayacaqları ərazilərə qayıdacaq qaçqın və məcburi köçkünlər xüsusi şəkildə hazırlanmalı və mühafizə edilməlidirlər. 1980-ci illərin sonu – 1990-cı illərin əvvəlində tərk edilmiş ərazilər tanınmaz dərəcədə dəyişmişdir; buna görə də qayıdan insanları düzgün hazırlamaq üçün həmin ərazilərdə siyasi meyillər və əhval-ruhiyyə haqqında mötəbər və dəqiq məlumatlar əldə edilməlidir. Qarşılıqlı əlaqələrin yenidən qurulması və Ermənistan-Azərbaycan sərhədindən hər iki tərəfə keçidin təmin edilməsi bu günkü gerçəklikdə qayıdış və barışıq haqqında müzakirələrin əsaslandırılması üçün əvəzəlməz rol oynaya bilər.

C. Gələcəkdə yaşayış yerini seçmək hüququndan istifadənin bu gün tətbiq edilən daha geniş münaqişə strategiyalarından qorunması.

Son illər həyata keçirilən strategiyalar qayıdışı təmin edə biləcək şəraitin yaradılması ilə bilavasitə ziddiyyət təşkil edir. Bir vaxtlar ümumi olan məkanda mədəni irsin məhv edilməsi və ya ona qarşı etinasızlıq, ərazidə məskunlaşma şəkli "yeni faktların" yaradılması, işğal edilmiş ərazilər üzərində mədəni irsə sahiblik

iddiaları, ölkədə yaşamağa davam edən qarşı tərəfin nümayəndələri haqqında yalnız məlumatların verilməsi, köçkünlüyün birtərəfli problem kimi təsvir edilməsi bu cür strategiyalardandır. Belə strategiyaların davam etdirilməsi daha konstruktiv müzakirələr qarşısında maneə törətməklə köçkünlük məsələsini manipulyasiyalar qarşısında aciz qoyur. Belə mənfi meyillərin zəiflədilməsinə yönəlmiş addımları olmadığı halda köçkünlük məsələsi daha da idarəedilməz olar.

Zəiflətmə strategiyaları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Köçkünlükdə yaşayan icmalar üçün əlamətdar olan mədəni irsin birgə kurasiyası sahəsində yeniliklərin həyata keçirilməsi, mədəni abidələrin xarakterinin dəyişdirilməsinə yönəlmiş məhv etmə prosesinin dayandırılması, onlara qarşı laqeyd münasibətin aradan götürülməsi və birtərəfli kurasiyadan imtina;
- İşğal edilmiş ərazilərdə məskunlaşanlara yardımın dayandırılması, həm yeni məskən salınlar, həm də köçkünlərin ehtiyacları və hüquqlarına dair ictimai maarifləndirmə və məlumat toplama kampaniyasının həyata keçirilməsi;
- Sülh sazişinin bir hissəsi kimi erməni və Azərbaycan cəmiyyətlərində köçkünlükdən qayıdanları qəbul etmək imkanlarına dair səmimi və məsuliyyətli ictimai müzakirələrin aparılması;
- Hər iki tərəfdən köçkün qrupları üçün öz doğma yerlərinə səfərlərin təşkil edilməsi.

D. Köçkünlərin hazırkı tələbatları ilə məşğul olmaq üçün bir çərçivə kimi inteqrasiya məsələsinin nəzərdən keçirilməsi; bu gün öz doğma evlərindən didərgin düşmüş insanların rifahının yaxşılaşdırılması üçün onların gələcəkdə harada yaşayacaqlarının nə vaxt bəlli olacağını gözləməyə ehtiyac yoxdur.

Azərbaycanda qaçqın və köçkünlərin hüquq və rifahını təmin etmək məqsədilə onların inteqrasiyasına qoyulmuş yasaq aradan götürülməlidir. Köçkünlük yerində cəmiyyətə inteqrasiya o demək deyil ki, köçkünlər qayıtmaq hüququndan məhrum ediləcək, əksinə, inteqrasiya köçkünlərin ləyaqətli, ixtisaslı və özünə inamlı insan kimi inkişafına kömək etməklə onların qayıtmaq hüququnun həyata keçirilməsi şansını artırır. İnsanlar qorxmamalıdır ki, inteqrasiya onların köçkün kimi hüquqlarını əlindən alacaq, bu qorxunu aradan götürmək üçün ictimai müzakirələrin keçirilməsi vacibdir.

Erməni cəmiyyətinə gəldikdə, müəyyən əraziyə məcburən köçürülmüş insanların inteqrasiyası

elə şəkildə aparılmalıdır ki, həmin ərazidən öncə çıxarılmış insanların ədaləti bərpa etmək hüququ taptalanmasın. Bütün kateqoriyalardan olan köçkünlərin hüquqlarını ayrışdırmaq və iyerarxiya qoyulmadan eyni qaydada təmin edən müfəssəl cərcivə yaradılmalıdır.

E. Erməni və Azərbaycan cəmiyyətlərində cərəyan edən daha geniş idarəçilik və barışıq proseslərinə qayıdış və restitusiya məsələlərinin daxil edilməsi.

Həm qayıdış, həm də restitusiya prosesini işə salmaq üçün daha geniş sosial münasibətlər və funksional təsisatlara ehtiyac var. Bunlar bir tərəfin mövqeyi və keçmiş iztirablarını təşviq etməli deyil, əksinə, gələcək iqtisadi inkişaf və idarəçiliyin müsbət aspektləri olmalıdır. Qayıdış köhnə yaraların sağaldılması, ədalətsizliyin aradan qaldırılması ilə məşğul olan dərin bir proses deməkdir. Bu proses həmçinin digər etnik qrupla yanaşı yaşayacaq icmaların barışması ilə də məşğul olmalıdır. Bu proses zamanı hökumət və sosial xidmətlərdən tələb olunacaq ki, insanların ləyaqətlə və təhlükəsiz şəraitdə qayıdışı təmin edilsin, bunun üçün iş yerlərdə faktiki qayıdışdan çox öncə işə başlamaq lazımdır. Restitusiya ədalətin bərqərar olunmasını təmin edə bilən təsisatların formalaşdırılmasını nəzərdə tutur. Ədalətin konkret şəkildə həyata keçirilməsi ilə məşğul olacaq təsisatlar və mexanizmlərin hazırlanması üçün digər münaqişələrdən ən qabaqcıl təcrübəni öyrənib tətbiq etmək gərəkdir.

İnformasiya qıtlığı, sülh prosesi barəsində səhv təsəvvürlərin yaradılması və yanlış məlumatlandırma, ermənilərlə azərbaycanlıların bir-birindən təcrid edilməsi və bundan irəli gələn insanlarda düşmən stereotipinin formalaşması öz evlərindən didərgin düşmüş insanların ədalətə çatmaq arzularını qeyri-müəyyən müddətə uzada bilər. Münaqişə tərəfləri arasında əlaqələrin yaradılması strategiyası həyata keçirilməlidir ki, köhnə qonşular bir-biri ilə ünsiyyətə girsin, köçkünlərin qarşı tərəflə aparılan müzakirələrdə öz sözlərini deməyə imkanları olsun, ədalət və barışıq mövzusunda aparılan debatlarla onların iştirakı təmin edilsin. Prosesin beynəlxalq iştirakçıları öz təcrübəsi ilə bölüşmək, dialoq üçün məkan ayırmaq, yeni imkanlara sərmayə qoymaq və siyasi addımlardan həqiqətə uyğun gözləntiləri formalaşdırmaqla bu prosesdə mühüm rol oynamaqlıdır.

Əsas strateji sahələr

A. Köçkünlükdə yaşayan fərdlərin hüquq və seçimlərini sərt siyasi cərcivələrdən çıxarmaqla ön plana çəkmək.

B. Hər köçkünlük tərzinə görə ayrı ayrılıqda strategiyaların tətbiqinə ehtiyac olduğunu qəbul etməklə köçkünlərə onları razı salan ədalətin formaları (restitusiya, qayıdış, digər yerdə məskunlaşma) arasında seçim vermək.

C. Gələcəkdə yaşayış yerini seçmək hüququndan istifadəni bu gün tətbiq edilən daha geniş münaqişə strategiyalarından **qorumaq**.

D. Köçkünlərin hazırkı tələbatları ilə məşğul olmaq üçün bir cərcivə kimi inteqrasiya məsələsini nəzərdən keçirmək; bu gün öz doğma evlərindən didərgin düşmüş insanların rifahının yaxşılaşdırılması üçün onların gələcəkdə harada yaşayacaqlarının nə vaxt bəlli olacağını gözləməyə ehtiyac yoxdur.

E. Erməni və Azərbaycan cəmiyyətlərində cərəyan edən daha geniş idarəçilik və barışıq proseslərinə qayıdış və restitusiya məsələlərini daxil etmək.

Hazırkı strategiya icmalında bu müzakirələrin mümkün istiqamətləri təqdim edilir. Bu sənəd erməni, azərbaycanlı və beynəlxalq ekspertlərin Qarabağ Əlaqə Qrupu (QƏQ) cərcivəsində apardığı araşdırmalara söykənir. Qeyd etmək lazımdır ki, QƏQ Qarabağ münaqişəsi haqqında strateji düşünməni təşviq etmək üçün 2010-cu ildə Barışıq Resursları təşkilatının təşəbbüsü ilə formalaşmışdır.

Bu nəşr Avropa Birliyinin səxavətli yardımı ilə işıq üzünə çıxmışdır.

Bu icmalda açıqlanan fikirlər Avropa Birliyi və yaxud Qarabağ Əlaqə Qrupu iştirakçılarının mövqelərini əks etdirmir.

Hazırkı strategiya icmalının söykəndiyi araşdırmaları bu ünvandan yükləyə bilərsiniz: www.c-r.org/NK_IDP

Bütün fotosəkillər © "Barışıq Resursları"/Laurence Broers

Cover: Üz qabığı: İrəvandan olan azərbaycanlı qaçqın Bakıdakı evinin şəhərin inkişaf etdirilməsi məqsədilə dağıdılmasına etiraz edir.

**CONCILIATION
RESOURCES**
working together for peace

173 Upper Street, London N1 1RG, United Kingdom
Tel: +44 (0) 20 7359 7728 | Fax: +44 (0) 20 7359 4081
Email: cr@c-r.org Web: www.c-r.org

Charity registered in England and Wales (1055436). © 2011